

В.П. Билкова, Є.Ю. Яніш

«БОРИСФЕН НАЙБІЛЬШ КОРИСНИЙ ЛЮДЯМ»: ІХТІОЛОГІЧНІ ДАНІ З БІЛОЗЕРСЬКОГО ПОСЕЛЕННЯ

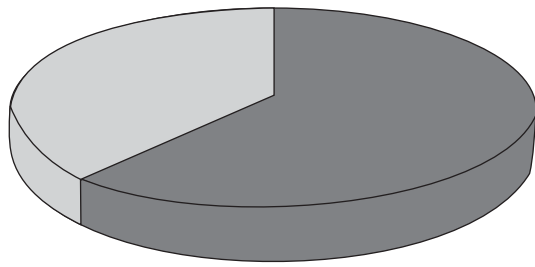
Статтю присвячено аналізу іхтіологічних матеріалів, знайдених на Білозерському поселенні IV — першої третини III ст. до н. е.

Ключові слова: Північне Причорномор'я, IV—III ст. до н. е., поселення, іхтіологія.

У знаменитому описі чорноморського узбережжя Геродот особливу увагу приділив Борисфену як найкориснішій для людей річці: «Отже, серед інших рік Борисфен найбільш корисний людям, бо навколо нього найкращі і найбільш поживні пасовища для худоби і дуже багато в ньому риби, приємної на смак, і вода в ньому дуже чиста... І великі риби в ньому без колючих кісток, що їх називають антакаями» (IV, 53). Однак уточнення цієї інформації обмежувалося характеристикою Дніпра нового часу і бракувало залучення археологічного матеріалу. Ще більше ніж сто ро-

ків тому М.І. Максимович висунув припущення, що антакаї Дніпра — це осетри, севрюги та білуги (Доватур, Каллистов, Шишова 1982, с. 282—283). Автори останніх перекладів Геродота російською та українською мовами вважали, що «αντακαίουσ» — якась риба з родини осетрових, зокрема, білуга (Стратановський 1972, с. 520; Білецький 1993, с. 476). З'ясувати це можна, зіставивши іхтіологічні археологічні дані та наративні джерела.

У Нижньому Подніпров'ї в давнину, як і зараз, спостерігалася відмінність між ландшафтними зонами, що вплинуло на використання природних ресурсів різними групами населен-

■ Осетрові риби

□ Не осетрові риби

Рис. 1. Білозерське поселення. Співвідношення решток риб

ня. Розкопки поселень, розташованих по берегах невеликих допливів і рукавів Дніпра, а також в його глибоководному естуарії можуть бути особливо інформативними. На жаль, на Нижньому Дніпрі немає поселень, які датуються часом Геродота, оскільки постійне осіле населення обжило цю територію лише у IV ст. до н. е. Тож скористаємося матеріалом з цих пам'яток, що буде коректним з огляду на те, що природні умови за приблизно сто років наряд чи відчутно змінилися.

Картографування поселень показало, що у двох ландшафтних зонах розміщені пам'ятки певного населення: у середній (центральної) степовій — скіфські поселення, в зоні південних степів, у Південнобузько-Дніпровській низовині з каштановими ґрунтами на лесовій основі, — поселення Ольвійської хори. У I тис. до н. е. ці території входили, відповідно, до зони північних і середніх степів. Опис Гілеї, наведений Геродотом (IV, 18, 19), який підтверджує наявність лісів у гирлі Дніпра, відповідає середньостеповому ландшафту. Тут і зараз збереглися невеличкі заліснені ділянки, які включають дуб, вільху та березу (Гринь 1954). Цікаво, що всі поселення сільськогосподарської околиці Ольвії разом з її «дальною хорою» вписуються в ділянку М 12А західнопонтійського злакового степу, а скіфські поселення — у ділянку М5 підзони різнотравно-злакових степів (Bohn, Gollub, Heettwer 2000, p. 64—65, 138—139, blat. 6; 9).

Експедиція Херсонського державного університету систематично провадить розкопки поселень Нижнього Подніпров'я, співпрацюючи зі вченими природничих наук. Ця стаття висвітлює перші результати обробки іхтіологічного матеріалу, отриманого на Білозерському поселенні, що розкинулося на правому березі Дніпра, в естуарії (сучасне селище Дніпровське Білозерського р-ну Херсонської обл.). На території України подібні дослідження провадив В.Г. Лебедев (Лебедев

1960), але в подальшому іхтіологічний матеріал, отриманий у ході розкопок, зазвичай, повністю не визначався. Кістки риб, знайдені на поселеннях сільської округи Ольвії, фіксувались археозоологами в загальній масі остеологічного матеріалу, а Осетроподібні не визначалися до виду (Крыжицкий и др. 1989, с. 76, 200—201, табл. 6). Що ж до Білозерського поселення, то часткове визначення кісток риб (осетрові, карпові, судак, сом, щука) виконав О.П. Журавльов.

У 2007—2009 рр. ідентифікація іхтіологічних остеологічних решток здійснювалася шляхом порівняння кісток із пам'яток з кістками сучасних риб з приватної порівняльної колекції Є.Ю. Яніш. Якщо через погану збереженість матеріалу визначення до виду було неможливим, у такому разі по змозі визначали до роду. В аналізі одна кістка враховувалася як особина. Як показує досвід, ймовірність натрапити на дві та більше кістки від однієї риби на одній пам'ятці малоімовірна (Лебедев 1960, с. 26).

Білозерське поселення знаходиться на східній межі «дальної хори» Ольвії і датується IV — першою чвертю III ст. до н. е. Його площа приблизно 2 га, досліджено 3275 м² (Билкова 1994; 2000; 2008). Стратиграфічно можна виділити два будівельні періоди. Оскільки верхня частина культурного шару майже повністю зруйнована, основний матеріал для аналізу отримано із заповнення об'єктів першого (основного) періоду життя на поселенні, який датується IV ст. до н. е.

З-поміж знахідок домінує кераміка. Близько 20 % складають цілі та фрагментовані кістки, з них 80 % належить ссавцям, 16 % — рибам. З огляду на гіршу збереженість останніх порівняно з кістками ссавців, можна припустити, що реальна їхня частка була більшою. Загальна кількість кісток риб (осетрових і костистих) у колекції 1998—2007 рр. нараховує 3453 од. Переважають представники ряду Осетроподібні (*Acipenseriformes*) (рис. 1). Подібне співвідношення характерне і для інших поселень басейнів Чорного і Азовського морів античного періоду — для порівняння, частка осетрових з Ольвії в іхтіологічному матеріалі I—IV ст. склала 75 % (Лебедев 1960, с. 273; Яніш, Каминская 2008).

У зв'язку з тим, що для визначення осетрових риб до виду використовують кістки переднього поясу кінцівок, а також низку кісток черепа і жучки, у відповідних розрахунках інші не вважалися за діагностичні. Крім того, погана збереженість кісток збільшує кількість неінформативних екземплярів. Так, для Білозерського поселення кістки осетрових, які неможливо визначити, склали 55 %. Зазвичай краще зберігаються великі і досить міцні кістки, і в

цьому випадку кількість колючих грудних променів склала 32 % від усіх кісток осетрових, покривні кістки черепа — 24 %, *Cleithrum* — 12 %, а частка інших істотно менша (табл. 1). 10 кісток (*Pinna Pectoralis*) мають сліди фрагментації гострим знаряддям, одна — сліди обробки.

Досліджено матеріал з 22 ям та двох напівземлянок з основного розкопу IV, розташованого у північно-східній (прибережній) частині Білозерського поселення. Її інтенсивно використовували протягом усього часу його існування. Виявлено декілька господарсько-житлових ділянок — «садиб» — площею 400—450 м², обмежених певним простором. Така забудова простежується від самого початку. Кожна ділянка містить житло з кам'яно-сирцевими стінами, навколо якого розташовувалися господарські приміщення та ями різного розміру. Слід відзначити, що кількість та розмір будівель на одній ділянці співвідносяться з потребами родини. Особливий інтерес становлять сміттєві ями, оскільки сюди викидали, як правило, кухонні відходи, і вони заповнювалися поступово, тобто можна визначити видовий склад та співвідношення видів риб, які споживала родина.

В результаті аналізу іхтіологічних остеологічних матеріалів з земляних об'єктів виділе-

Таблиця 1. Білозерське поселення. Діагностично значущі кістки риб

Назва кістки	Кількість
Колючий грудний промінь	289
Покривні кістки черепа	217
<i>Cleithrum</i>	109
<i>Claviculare</i>	74
Зяброва кришка (<i>Suboperculare</i>)	68
<i>Parasphenoideum</i>	63
Жучка	40
<i>Supracleithrale</i>	25
<i>Palato-pterygoideum</i>	10
<i>Hyomandibulare</i>	8

но три комплекси на території трьох ділянок: найбільша яма 50 у північному секторі (найближчому до води), найбільша яма 42 в західному секторі та господарська напівземлянка 63 у південно-західному.

Яма 50 має діаметр дна 3,2 м, глибина 2,2 м. Об'єм, форма та ретельність облаштування дозволяє припустити використання її для зберігання продуктів. Пізніше яму перетворили на сміттєву і, зважаючи на заповнення, якийсь час використовували для кухонних відходів. Верхня частина заповнена будівельним сміттям, скинутим у яму під час великої перебудови ділянки. Відтак, яма 50 є закритим комплексом, що включає значну кількість іхтіологічного матеріалу, що демонструє певне співвідношення видів (табл. 2). Інші ями містили меншу кількість кісток.

Заповнення датовано за знахідками чорнолакової кераміки. Виявлено велике рибне блюдо третьої чверті IV ст. до н. е. (див.: Rotroff 1997, р. 315, No. 709, Fig. 50), фрагмент відкритої посудини того ж часу, вкритої лаком, зі штампованим орнаментом у вигляді 11-пелюсткових пальмет з волютами, що розходяться (див.: Hellström 1971, р. 58; plate 7, Nos. 53—55; Blonde 1989, р. 494—495, No. 38; Schlorb-Vierneisel 1966, р. 87, bei. 57: 148 (hS 45) — 3). Фрагмент верхньої частини мілкої миски з трохи відігнутих краєм відноситься до класичного типу, який продовжували використовувати і в ранньоелліністичний час, найпізніша аналогія відноситься до рубежу третьої—четвертої чверті IV ст. до н. е. (Rotroff 1997, р. 157, No. 866). Фрагменти ще чотирьох мисок датуються у межах другої половини IV ст. до н. е., форма і покриття однієї з них співвідносяться з матеріалами останньої чверті IV ст. до н. е. — приблизно 310 р. (Rotroff 1997, р. 162, No. 974, 975). Фрагменти амфор Хіосу, Гераклеї, Фасосу належать до типів, розповсюджених у третій чверті IV ст. до н. е.

Яма 42 була також великого розміру — діаметр дна 3,4 м, глибина 1,8 м — і правильної грушоподібної форми та відзначається ретельністю

Таблиця 2. Білозерське поселення. Співвідношення видів ряду *Acipenseriformes*

Вид	Яма 50	Яма 42	Господарча напівземлянка 63	Культурний шар і ями
Севрюга	60 %	46 %	36 %	52 %
Стерлядь	26 %	39 %	36 %	27 %
Осетр	13 %	13 %	14 %	16 %
Білуга	1 %	2 %	14 %	5 %
Всього	100 %	100 %	100 %	100 %

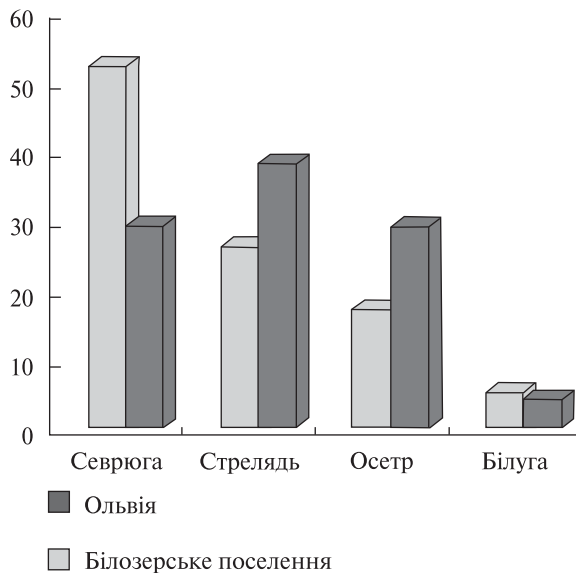

Рис. 2. Склад (%) осетрових з Білозерського поселення на тлі Ольвії

виконання. Її використовували для зберігання продуктів до початку перебудови ділянки, коли її засипали будівельним сміттям. У верхній частині вона заповнена золою, що містила значну кількість матеріалу, зокрема кістки риб (табл. 2). Серед керамічних знахідок, що слугують хроноіндикаторами, виділяється гераклеїське клеймо V магістратської групи 330—310 рр. до н. е. (Кас 2003, р. 276). Археологічно ціла чорнолакова глибока неорнаментована миска на широкому кільцевому піддоні відповідає типу третьої чверті IV ст. до н. е. (Sparkes and Talcott 1970, р. 131, 296, No. 842). Фрагменти двох мілких тонкостінних мисок з відігнутих краєм нагадують знахідку з ями 50 з таким само датуванням. Не перечать цій даті і знахідки ніжок амфор Хіосу, Гераклеї, Менди (Монахов 2003, с. 93, 295, табл. 65, Л). Ніжка фасоської амфори аналогічна знахідці з о. Фасос, датованій 325—300 ст. до н. е. (Blonde, Muller, Mulliez 1991, р. 219—222, No. 21). Таким чином, матеріали з цієї ями також можна датувати третьою чвертю — першими десятиріччями останньої чверті IV ст. до н. е.

Інший характер має добірка з напівземлянки 63 — одноразової сміттевої засипки періоду перебудови. Цікаво, що це заповнення дає близький до двох попередніх ям розподіл кісток риб, але для достовірних висновків добірка з напівземлянки 63, схоже, недостатня ($n = 15$). Кількість кісток риб з інших 20 ям та напівземлянки 81 також замала для отримання достовірних даних зі співвідношення видів (у всіх випадках $n < 15$), і ми брали їх до уваги лише у сумарних розрахунках по культурному шару і ямах для отримання середніх показників.

Всього нами зареєстровано чотири види, які відносяться до ряду Осетроподібні (*Acipenseriformes*): осетр (*Acipenser guldenstadti*), севрюга (*Acipenser stellatus*), стерлядь (*Acipenser ruthenus*) та білуґа (*Huso huso*). На підставі отриманих даних (табл. 2) можна зробити припущення, що в IV ст. до н. е. у пониззі Дніпра найчастіше серед осетрових риб видобували севрюгу, друге місце посідає стерлядь, третє — осетр, а білуґа, як і за раз, траплялася найрідше.

Ці дані збігаються з результатами досліджень учених, які вивчали матеріали з поселень, розташованих по берегах річок (Никольский 1937; Лебедев 1960, с. 275; Højte 2005, р. 140), але різняться від отриманих нами для Ольвії та її ближньої хори римського часу (рис. 2). Зважаючи на те, що за доволі інтенсивного рибальства, в першу чергу, виловлюють найрозповсюдженіші види (окрім випадків, коли спеціально добувають рибу якогось певного виду, приміром оселедець чи хамса у містах Боспорського царства), можемо на підставі співвідношення видів, визначених за знахідками кісток риб, з'ясувати, як часто траплявся цей вид у природі в досліджуваний період.

У порівнянні з даними, отриманими на основі аналізу матеріалу з поселень, розташованих на березі моря або біля самого гирла річок (Никольский 1937; Лебедев 1960, с. 271), відсоток севрюги та білуґи на Білозерському поселенні вищий, що, на нашу думку, можливо, пов'язано з особливостями їхньої біології — наявністю зимувальних скупчень у річках (Лебедев, Спановская, Савваитова 1969, с. 60).

Ще на початку XX ст. фіксувалися регулярні заходи цих видів Дніпром до рівня Києва і вище. Зараз стерлядь зрідка трапляється в Дніпрі і досить далеко від гирла. Під час нересту осетрові заходять до Дніпра та Південного Бугу, але загальна їхня чисельність зменшується. В першу чергу, скорочення кількості осетрових риб пов'язане з діяльністю людини. І тепер представники ряду Осетроподібні (*Acipenseriformes*) рідкісні, їх запропоновано внести до Червоної книги України.

Аналізуючи матеріал з ям окремо, а також з культурного шару та ям разом (табл. 2), бачимо, що співвідношення видів зберігається. Відповідно, можна припустити, що в Дніпрі у IV ст. до н. е. переважала севрюга. Різницю в співвідношенні видів з Білозерського поселення та Ольвії, з нашого погляду, можна пояснити біологією осетрових риб. Білозерське поселення було розташоване на Дніпрі, а Ольвія — порівняно недалеко від Чорного моря на березі Дніпро-Бузького лиману, де вода достатньо солоня. Такі види, як

севрюга та білуга, — прохідні, і в більшості річок спостерігається два їхні пересування — навесні та восени, коли дорослі особини заходять на нерест у річки. Риби весняного ходу (ярова форма) нерестяться того ж року та вертаються назад у море, а осіннього (озима форма) — зимують у річці на ямах і розмножуються тільки наступної весни та після нересту також прямують до моря (Лебедев, Спановская, Савваитова 1969, с. 50—61).

Ми припускаємо, що відсоток севрюги та білуги серед матеріалів з Білозерського поселення вищий саме через зимівлю цих видів у річках, і, можливо, їх видобували саме під час ходу на нерест та в зимувальних ямах, коли концентрація риб була досить значною. За спостереженнями дослідників (Кротов 1949, с. 79; Лебедев, Спановская, Савваитова 1969, с. 60), севрюга зимує в ямах у пониззі великих річок, як Дніпро та Південний Буг, та на ямах уздовж узбережжя Чорного моря. На сьогодні біля Одеси, на південь від мису Великий Фонтан, є так зв. «севрюжа яма» — одне з основних місць зимівлі севрюги на Чорному морі. А.В. Кротов пише: «Предполагается, что в одну из предшествовавших геологических эпох эта яма находилась против устья Южного Буга, чем и объясняется преимущественное вхождение севрюги в эту реку...» (Кротов 1949, с. 79—80).

На нашу думку, значна частка севрюги на Білозерському поселенні пов'язана, в першу чергу, з зимувальними ямами в гирлі Дніпра, натомість досить значний відсоток її у здобичі ольвіополітів спричинений, можливо, тим, що напроти гирла Південного Бугу була інша велика зимувальна яма. Хоча на період існування Ольвії, скоріше за все, на тому місці її вже не було, але міграційні шляхи риб змінюються дуже повільно, інколи протягом століть, тому чисельність її під час ходу на нерест у Південний Буг біля Ольвії, ймовірно, завдяки саме цьому була досить значна.

В Ольвії, швидше за все, видобували осетрові також під час ходу на нерест у річку і, крім того, не в період нересту, але й не на зимівлі. А.В. Кротов (1949, с. 78) відмічає, що нерестовий хід осетра починається в березні, і він заходить у Дніпро-Бузький лиман. Ми вважаємо, що саме під час весняного ходу на нерест у Ольвії, мабуть, провадився основний вилов осетрових, через що максимальну частку тут складає саме осетр.

Стерлядь — прісноводна риба, хоча може траплятися і в досить холодних водах. У вересні стерлядь збирається та зимує на глибоких ділянках річок. Ми припускаємо, що відсоток стерляді з Білозерського поселення вищий за осетра перш за все через те, що вона більше

приспосована до прісної води (Лебедев, Спановская, Савваитова 1969, с. 54).

Таким чином бачимо, що серед осетрових риб з Білозерського поселення перше місце займає севрюга, друге — стерлядь та осетер. Білуга, як і нині, траплялася найрідше (5 %). Порівнюючи дані, отримані в результаті аналізу матеріалу з поселень, які розташовувалися на березі моря або в гирлі річок, відсоток севрюги та білуги тут вищий, що на нашу думку, можливо, пов'язане з особливостями їхньої біології (наявність зимувальних скупчень у річках).

З цього приводу є цікаве свідчення Аристотеля щодо вилову риби на Понті через лунки в кризі: «Быстроте замерзания способствует предварительный подогрев воды, потому что она тогда быстрее охлаждается. Многие поэтому, когда хотят поскорее охладить воду, ставят ее сперва на солнце, а жители Понта, когда они, готовясь к лову рыбы, строят на льду шалаши (они ловят рыбу, проделывая отверстия во льду), то обливают тростник горячей водой, дабы он быстрее обледенел. Лед служит им чем-то вроде свинца для скрепления тростника» (Meteorologica, I, 12, 348 b—349 a).

Таким чином, інформація Геродота про величезні риби без кісток (IV, 53) підтверджується та уточнюється знахідками з Білозерського поселення. Контекст їх демонструє, що риба входила до раціону місцевих мешканців, крім того, її могли продавати — свіжу і солону. Природні солоні озера в гирлі Дніпра, відомі Геродоту, використовуються дотепер. Справедливо вказано, що археологічно важко прослідкувати комерційне чи споживче значення рибальства (Højte 2005, p. 137), але слід відмітити факт систематичних знахідок у розкопі важків для рибальських сіток. Виготовлені з каменю чи фрагментів амфор, близької форми, розміру та ваги, ці знахідки постійно трапляються в культурному шарі, в багатьох ямах і більшості інших земляних об'єктів. У одному випадку скупчення важків знайдено *in situ*, скоріше за все, 14 таких однакових виробів походять від однієї сітки. Зрідка трапляються кістяні голки для плетіння сіток.

Цілоком можливо, що матеріальному добробуту мешканців Білозерського поселення певною мірою сприяли багатства Дніпра. Розмаїття імпортової кераміки та інших побутових речей, постійне вживання якісного середземноморського вина зазвичай сприймається як свідство заможності, певної розкоші сільського населення (Osborn 1987, p. 109). Вірогідно, що таких можливостей мешканці Білозерського поселення набули завдяки Дніпру, річці, що, на думку Геродота, була «найбільш корисна людям».

- Білецький А.О. Геродот. Історії в дев'яти книгах. — К., 1993.
- Билкова В.П. До питання про східну межу сільської округи Ольвії в пізньокласичний — ранньоелліністичний час // Археологія. — 1994. — № 3. — С. 19—31.
- Быкова В.П. О культурных традициях населения Нижнего Поднепровья скифского времени // РА. — 2000. — № 2. — С. 26—39.
- Быкова В.П. Белозерское поселение в контексте синхронных археологических памятников // Проблемы археологии Восточной Европы. — Харьков, 2008. — С. 56—64.
- Гринь Ф.О. Про минуле і сучасне лісових гайків на Нижньодніпровських пісках // Ботанічний журнал — 1954. — Т. 11. — № 1. — С. 45—54.
- Доватур А.И., Каллистов Д.П., Шишова И.А. Народы нашей страны в «Истории» Геродота: Тексты, перевод, комментарий. — М., 1982.
- Кротов А.В. Жизнь Черного моря. — Одесса, 1949.
- Крыжицкий С.Д., Буйских С.Б., Бураков А.В., Отрешко В.М. Сельская округа Ольвии. — К., 1989.
- Лебедев В.Д. Пресноводная четвертичная ихтиофауна Европейской части СССР. — М., 1960.
- Лебедев В.Д., Спановская В.Д., Савватова К.А. Рыбы СССР. — М., 1969.
- Монахов С.Ю. Греческие амфоры в Причерноморье: Каталог-определитель. — М.; Саратов, 2003.
- Никольский Г.В. К познанию ихтиофауны р. Кубани // Бюллетень МОИП, отд. биол. — 1937. — Т. 46. — № 2. — С. 121—124.
- Стратановский Г.А. Геродот. История в девяти книгах. — Л., 1972.
- Яниш Е.Ю., Каминская Н.В. Ихтиофауна низовий Южного Буга в I—III вв. н. э. // Биоразнообразие: проблемы и перспективы сохранения. — Пенза, 2008. — Ч. II. — С. 177—178.
- Blonde Fr. Le comblement d'un puits public a Thasos. II. 3. La ceramique // BCH. — 1989. — 113. — P. 481—545.
- Blonde Fr., Muller A., Mulliez D. Le comblement d'un puits public a Thasos. 5. Le materiel amphorique // BCH. — 1991. — 115. — P. 213—242.
- Bohn U., Gollub G., Heettwer Ch. Karte der natürlichen Vegetation Europas. — Bonn, 2000.
- Hellström P. Labraunda. Pottery of Classical and Later Date, Terracotta Lamps and Glass. — Lund, 1971.
- Højte Ja.M. The Archaeological Evidence for Fish Processing in the Black Sea Region // Ancient Fishing and Fish Processing in the Black Sea Region. — The Danish National Research Foundation's Centre for Black Sea Studies. Black Sea Studies 2. — Aarhus, 2005. — P. 133—160.
- Кас V.I. A New Chronology for the Ceramic Stamps of Herakleia Pontike // The Cauldron of Ariantas. The Danish National Research Foundation's Centre for Black Sea Studies. Black Sea Studies 1. — Aarhus, 2003. — P. 261—278.
- Osborn R. Classical landscape with Figures. The Ancient Greek City and its Countryside. — New York, 1987.
- Rotroff S.I. Hellenistic Pottery. Athenian and Imported Wheelmade Table Ware and Related Material. — The Athenian Agora. — XXIX. — Princeton, New Jersey. — 1997.
- Schlörb-Vierneisel B. Eridanos-nekropole // AM. — 1966. — 81.
- Sparkes B. A., Talkott L. Black and Plain Pottery of the 6th, 5th and 4th Centuries BC. — Princeton; New Jersey, 1970. — The Athenian Agora. — XII.

Надійшла 22.06.2009

В.П. Быкова, Е.Ю. Яниш

**«БОРИСФЕН — САМАЯ ПРИБЫЛЬНАЯ РЕКА»:
ИХТИОЛОГИЧЕСКИЕ ДАННЫЕ С БЕЛОЗЕРСКОГО ПОСЕЛЕНИЯ**

В известном описании реки Борисфен среди «диковин» «прибыльной реки» Геродот выделил «огромных бескостных рыб под названием антакеи» (IV, 53). Еще в 1901 г. Н.И. Максимович предложил усматривать в них осетра, севрюгу и белугу, исходя из современных ему представлений о рыбах Днепра. Археологические ихтиологические материалы при рассмотрении этого вопроса не привлекались. На Нижнем Днепре не выявлены поселения, датирующиеся временем Геродота, эта территория активно использовалась оседлым населением с IV в. до н. э., но природные условия за 100 лет принципиально измениться не могли. В статье содержатся определения соответствующего остеологического материала, полученного при недавних раскопках на поселении «дальней хоры» Ольвии.

Белозерское поселение IV — первой трети III вв. до н. э. расположено в устье Днепра (правый берег). Анализ материалов из грунтовых объектов основного строительного периода, датирующегося в пределах IV в. до н. э., позволили выявить четыре вида осетровых рыб. Наибольшим количеством представлена севрюга (*Acipenser stellatus*), на втором месте — стерлядь (*Acipenser ruthenus*), далее — осетр (*Acipenser guldenstadti*), реже встречалась белуга (*Huso huso*). Преобладание севрюги и наличие 5 % белуги, что выше, чем на других памятниках, можно объяснить их зимовкой в реках и возможностью массовой ловли именно в это время. Преобладание стерляди над осетром связано с тем, что первая является пресноводной.

Место и характер находок показывают значение рыбы, прежде всего, как важного продукта питания. При наличии костей рыб и грузил для рыболовных сетей в каждом хозяйственно-жилом секторе, особо выделяется северный участок, расположенный непосредственно у воды. Рыба также могла быть товаром, продаваться как в свежем, так и в соленом виде, хотя прямые археологические подтверждения этому обнаружить трудно. Сравнительно высокий уровень благосостояния жителей Белозерского поселения предположительно можно связать с богатствами Днепра и, в частности, с рыбной торговлей.

V.P. Bylkova, Ye.Yu. Yanish

«THE BORYSTHENES IS THE MOST PROFITABLE RIVER»:
ICHTHYOLOGICAL DATA FROM BILOZERSKA SETTLEMENT

In the famous description of the Borysthenes River among «peculiarities» of the «profitable river» Herodotes distinguished «huge boneless fishes named antakei» (IV, 53). Yet in 1901 N.I. Maksymovych offered to perceive in them the sturgeon, the stellate sturgeon and the white sturgeon based on his contemporary conception about fishes of the Dnipro River. Archaeological ichthyological materials were not used when considering this matter. At the Dnipro River lower region no settlements have been identified that could have been dated as of time of Herodotes; this area started to be actively used by settled population from the 4th c. BC., however the natural conditions could not significantly change during 100 years. The article contains definitions of the respective osteological material obtained at recent excavations at the settlement of «remote chora» in Olbia.

Bilozerska settlement of the 4th — the first third of the 3rd centuries BC is situated near the mouth of the Dnipro River (right bank). Analysis of materials from the ground objects of the main building period dated within the 4th c. BC allowed the authors to identify four types of sturgeon. Stellate sturgeon (*Acipenser stellatus*) is represented by the largest number; starlet (*Acipenser ruthenus*) is on the second place; than goes sturgeon (*Acipenser guldenstadti*), and white sturgeon (*Huso huso*) was found rarely. Prevailing of stellate sturgeon and 5 % of white sturgeon, which is more than at other sites, can be explained by hibernation in the rivers and by the possibility of mass fishing exactly at this time. Predominance of starlet over sturgeon is caused by the fact that the first is a freshwater fish.

The place and a character of the finds show the significance of the fish, first of all, as an important food. While finds of fish bones and sinkers were identified in each husbandry and dwelling sector, the northern area situated directly near the water is particularly distinguished. Fish also could be a commodity, be sold both fresh and salted, though direct archaeological evidence of this is hard to find. Relatively high level of welfare of Bilozerska settlement habitants presumably can be explained by the riches of the Dnipro and, in particular, by the fish trade.